© www.kjnt.ro/szovegtar

Gatti Beáta

Sántha Alajos és életműve a bukovinai székelység kutatástörténetének kontextusában

A bukovinai székelység történetét áttekintve látható, hogy főként a 19. század végén és a 20. század első felében végbement migrációja során a népcsoport folyamatosan komoly nehézségekkel nézett szembe, úgy mint az életmód gyökeres megváltozása, a visszatérő létbizonytalanság vagy új környezetükbe kerülve a más etnikumokkal való együttélésből adódó problémák. Annak ellenére, hogy ma a bukovinai székelység (vagy leszármazottaik) szétszórtan él(nek) a Kárpát-medencében és szerte a világban, a közös múltról szóló történetek elevenen élnek az emlékezetben, kulturális kódokként működnek az igen élénk hagyományőrző diskurzusban és gyakran normatív erővel bírnak a mindennapokban is. Jelen tanulmány egy tágabb kutatási kontextusba ágyazódik, amely azt vizsgálja, hogyan épül fel a bukovinai székelység emlékezete és válik a közös – olykor titkolnivaló – múlt örökséggé, miképp befolyásolta mindezt a népcsoportról való társadalmi, politikai, közművelődési gondolkodás és gondoskodás.

A gyakran mitikus vonásokkal rendelkező múlt reprezentációi számos formában ölthetnek testet, kaphatnak teret és időt. A *mythhistory*[1] konstruálói, alakítói és fenntartói gyakran a történetírás, az etnográfia, a zsurnalisztika képviselői. Mellettük a bukovinai székelység tekintetében kiemelt szerepet játszanak mind ezen reprezentációk létrehozásában, mind

[1] A mythhistory fogalmát William H. McNeill vezette be. Szerinte a mítosz és a történelem közti határvonal igen bizonytalan, könnyen átléphető, a kérdésfelvetéseknek nem a narratíva igaz vagy hamis voltára kell vonatkozniuk, „a mítosz és a történelem közeli rokonai egymásnak, miután mind a kettő azt magyarázza el egyfajta történet keretében, hogy miként váltak a dolgok olyanná, amilyenek" (Gyáni 2010: 14). A mítoszok működésének a nyilvánosság biztosít életteret, a történeti tudatot a reálisnak tetsző múltbeli tapasztalatok és a mítoszok teremtik meg (McNeill 1986: 1–10).

pedig a társadalmi kommunikációban az émikus látószöggel (is) rendelkező, különféle státusú írók. Ők lehetnek a népcsoport szülöttei vagy a körükben évtizedeket töltő értelmiségiek, elsősorban papok, tanítók.[2] Ugyanakkor munkáik gyakran emblematikus jelleget is kapnak, a kanonizált, közös múlt letéteményeseivé válnak, szimbólumokként működnek az *értelmező közösség (interpretative community)*[3] keretein belül.

Ebben a kategóriába sorolhatóak Sántha Alajos (Istensegíts/Ţibeni, 1914–) írásai is, aki elsősorban a *Bukovinai magyarok* (Sántha A. 1942) című, szintézisre törekvő munkájával vált ismertté a népcsoport és annak története, néprajza iránt érdeklődők körében. Tanulmányom célja, hogy kutatástörténeti kontextusban mutassam be e sokoldalú műveltségű teológus, pedagógus és író életpályáját. A szerző élete, tudományos és ismeretterjesztő munkássága vagy éppen legfontosabb írásának keletkezési kontextusai kevésbé ismertek, úgy vélem, hasznos lehet több irányból is megközelíteni az eddig kevéssé tárgyalt életművet. Ezáltal ugyanis árnyaltabb képet kaphatunk a bukovinai székelység kutatásának történetéről, valamint a népcsoport történetét, néprajzát tárgyaló írások születéséhez hozzásegítő társadalmi viszonyokról, ideológiai hátterükről. Másfelől nem elhanyagolható szempont, hogy Sántha Alajos előbb említett munkája volt egyike az első összefoglalóknak a bukovinai székelységről, amely célzottan az egykori falvak népének szólt, azóta is az egyik legismertebb, emblematikussá vált és tudományos munkákban is gyakran idézett írás.

Kutatásom kezdeti kérdései a következő csomópontok köré szerveződtek: Milyen fontosabb paradigmák mentén ragadható meg a bukovinai székelység kutatástörténete? Hol helyezkedik el ebben a már említett írás? Milyen szimbolikus vetületekkel rendelkezik? Milyen források szólnak Sántha Alajos életpályájáról, miként befolyásolták az életutat korának társadalmi, politikai történései? Hogyan alakult a bukovinai értelmiségi

---

[2] Értelmezésemben ez igen tág kategória, képviselőiben közös, hogy fontosnak tartották, hogy a bukovinai székelységről írjanak. Az írások íródhatnak tudományos vagy ismeretterjesztő szándékkal, gyakran a braudel-i *longue durée* érvényesítésével, a személyes élettörtének keretein belül teszik láthatóvá a népcsoport történetét, azon belül is elsősorban a 20. század változásaira fókuszálva. Ezek gyakran az értékrendszer és a közös múltról szóló tudás rendszerezőivé, szervezőivé váltak. Minderről lásd bővebben Keszeg 2011: 22–27.

[3] Stanley Fish által bevezetett fogalom, azonos interpretív tőkével, értelmezési horizonttal rendelkező közösség, akik (ill)legitimálják a szövegeket, jelenségeket (Fish 1980).

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

réteg helyzete, milyen szerepe volt mindebben a Szent István[4] és a Szent László Társulatnak[5]? Mindezekre e tanulmány közel sem ad(hat) kielégítő vagy akár csak elégséges válaszokat, így írásom mindössze vázlatnak tekinthető, amelynek alapját makroszinten a bukovinai székelység kutatástörténete, a népcsoporthoz fűződő társadalmi, kutatói viszonyulások és attitűdök,[6] mikroszinten pedig Sántha Alajos életpályája és munkássága képezi.

„...valjon nem volna-e kedvök a Magyar hazába által költözni?" Kutatástörténeti áttekintés

A 18. század második felének nagy erdélyi kivándorlási hullámát a történetírás a székely határőrség megszervezéséhez[7] és az 1764-es év Vízkeresztjéhez, a mádéfalvi veszedelemhez köti. Ennek története gyakorlatilag megfelel az így születő új népcsoport, a bukovinai székelység eredetmondájának, és a csoport kulturális emlékezetében mint kollektív trauma, kiemelt helyet kap (Schell 2004). Hamarosan kezdetét vette az 1774-től a Habsburg Birodalomhoz tartozó, ekkor még gyéren lakott, ruszin, rutén és román lakossággal rendelkező Bukovina benépesítése, javarészt lengyel, német, zsidó és székely telepesekkel. Ez utóbbi falvak népessége túlnyomórészt a madéfalvi veszedelem után Moldvába menekült székelységből került ki, akik viszonylag kedvező feltételek[8] mellett alapíthattak itt új telepeket. Így jött létre 1789-ig az öt nagyobb (Istensegíts/Ţibeni, Fogadisten/

---

[4] A Szent István Társulat 1848 óta működő katolikus könyvkiadó, a szervezet vezetősége figyelt fel a moldvai és bukovinai magyarság hitbeli, oktatási és kulturális téren történő támogatására. E céllal alapították 1861-ben a Szent László Társulatot.

[5] A Szent László Társulat 1861-től 1948-ig működő katolikus társulat, alapítója gr. Károlyi István. Célja a történelmi Magyarország keleti és délkeleti határain fekvő peremterületeken élő, magyar anyanyelvű, elsősorban katolikus vallású lakosságának felekezeti, nemzeti és kulturális nevelése.

[6] A bukovinai székelység kutatástörténetét itt mindössze 1942-ig, az említett *Bukovinai magyarok* című munka megjelenéséig vázolom föl, ezt követően mindössze a kötet későbbi recepciója szempontjából fontos vonatkozásokat és a fő irányvonalakat emelem ki.

[7] A székelyföldi lakosság nagyobb arányú kivándorlása számos, részben ezzel összefüggő, részben más ok következtében már korábban, a 18. század elejétől kezdetét vette.

[8] A letelepülő családok ingyenes házhelyeket, hozzávetőleg 36 hold földet, a kezdeti időkben adókedvezményt és pénzt, később gazdasági eszközöket, ezen kívül a határőrszolgálat miatt megszököttek kegyelmet kaptak.

Iacobeşti, Hadikfalva/Dorneşti, Andrásfalva/Măneuţi, Józseffalva/Vornicenii Mici) és néhány bizonytalanabb, kisebb telep (például Tomnatik, Laudonfalva, Tolova).

Ezzel szinte egy időben született a lembergi természettudós, Belsazar Hacquet[9] első nyomtatott híradása[10] (Hacquet 1790) és az első jelentések, úti beszámolók (Batthyáni 1818, Kiss 1824) az újonnan alapított bukovinai székely falvakról. Ettől kezdve, hullámszerűen ugyan, de a tájékoztatás folyamatosnak mondható.[11] A szerzők többnyire a moldvai csángók felderítésére vállalkoztak, onnan jutottak el Bukovinába. Írásaikban röviden beszámolnak a falvak lélekszámáról és gazdasági, kulturális állapotáról, gyakran emelik ki azok elmaradottságát, szegénységét. Kiss Károly *Holmi apróságok Bukowinából* című írásában már ekkor felmerült a hazatelepítésük gondolata, amely a későbbiekben végigkísérte a népcsoport történetét: „Kár, hogy ezen szép, erős nemzetség itten egészen el fajtalankodik, nemzetiségét időről időre el veszti… Én sokakkal beszéllettem, és tőlök kérdezősködtem, hogy valjon nem volna-e kedvök a Magyar hazába által

---

[9] Hacquet, Belsazar (1739–1815) franciaországi születésű, Bécsben tanult természettudós, később a lembergi egyetem professzora. 1764-ben szemtanúja volt a madéfalvi eseményeknek, majd 1788–1789-ben végigjárta a felépült bukovinai magyar falvakat is.

[10] „Die Hungarn, welche mehr die Ebnen als das Gebirge lieben, haben sich auch hier in der Bukowina, auf der schönen Ebne zwischen dem Suczawa und Moldavafluβ, gelagert. Der Dörfer sind dermalen folgende: Fogoisehten, Istenschógósch und Andasfalva, welche gleich zu Anfang, als dieses Land an den kaiserlichen Hof kam, sich aus der untern Moldau hier niederlieβen. Dann zwischen dem Suczawa und Sirethfluβ befanden sich noch zwei hungarische Dörfer, als Hadick unf Joseph Falva von 171 Familien, welche diese zwey Dörfer mit dem eben erwähnten Andras Falva aus machten, wovon zu meiner Zeit schon wieder ein und fünfzig Familien aus bloβer Liederlichkeit entwichen waren. Diese letztere, welche lauter Szekler aus Siebenbůrgen waren, die, als ich im Jahr 1764 dieses Land bewohnte, wegen der Militargränzeinrichtung, durch ůbles Benehmen des damaligen commandirende General Boucow, wo ich zu meinem Leidwesen Augenzeuge war, der die Sachsen vor allen ůbrigen begůnstigte, entwichen sind, kamen erst im Jahr 1784 bis 86 herůber, nachdem der kaiserliche Hof mit der Pforte darůbereinig geworden, da diese Leute ohne alle Hinderniss wieder unter ihre alte Bothmäβigkeit treten důrften. Als ich diese Gegenden bereiβte, waren diese Dörfer in ziemlich guten Stand, aber doch lagen beinahe vor allen Häuser Leute auf der Erde můβig, die ihre Zeit meist mit Tobachrauhen vertrieben; man konnte an ihnen die alte Lebensart der Scythen nicht verkennen, sie waren wenig für die Zukunft bekůmmert, wenn sie nur gegenwärtig zu Genůge haben. Auf Anpflanzung von fruchttragenden Bämen ist bey ihnen nie zu gedenken. Höchstens setzen sie einen Felberbaum vor ihre Wohnung hin, in warmen Lägen ihre Zeit mit Faullenzen darunter zuzubringen" (Hacquet 1790: 119–120).

[11] Például *Erdélyi Prédikátor Tár* 1836, Gegő 1838, Lassú 1828, Jerney 1851.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

költözni? »Örömmel« volt a felelet, »ha nékünk a Magyar Urak lakásra jó földet adnának, pártfogásokat, és segítségöket, kivált által költözésünk első esztendejiben tőlünk meg nem tagadnák (...)«" (Kiss 1824: 102). Az ide vonatkozó forrásokat áttekintve megállapítható, hogy a beszámolók két fő kérdés köré csoportosultak: hogyan, milyen körülmények között él a bukovinai székelység, valamint, hogy miképp alakul a további sorsuk.

A 19. század második felétől, a romantika jegyében, a nemzeti múltra fókuszálva kerülnek időről-időre az érdeklődés homlokterébe „keleti testvéreink" (László 1882), így a bukovinai székelység is. Kapcsolatuk az anyaországgal már nem csupán a híradásokban merül ki, egyre jellemzőbb a bukovinai székely falvakban élő, főként a helyi értelmiségi réteghez tartozók segélykérő levelei, valamint folyamatosnak mondható a róluk való politikai, társadalmi gondolkodás és gondoskodás. Ez utóbbihoz tartoznak például Druzbáczky Bonaventúra, lengyel származású 1854-től istensegítsi, majd józseffalvi katolikus pap, majd Drusbáczky György józseffalvi pap, Göndöcs Lajos budapesti születésű, 1857-től andrásfalvi tanító vagy Bíró Mózes, szintén andrásfalvi református lelkipásztor írásai (Foki–Solymár–Szőts 2000: 53–54). A „csángó láz"[12] részei ekkor az anyaországiak folyamatos látogatása, a gyakran emocionális túlzásokkal teletűzdelt tudósítások a bukovinai székely falvakból, immár a napi sajtó hasábjain is (*Vasárnapi Újság, Pesti Napló, Katholikus Néplap, Idők Tanúja, Eger, Protestáns Egyházi és Iskolai Lap* stb.).[13] A hitélet, az oktatás, a kultúra kérdéseivel foglalkozott a Szent István, majd 1861-től a Szent László Társulat. A népcsoportról szóló gondolkozás szemléletes példái többek között László Mihály istensegítsi születésű, később Budapesten élő földrajzi író, országgyűlési képviselő drámai hangú írásai, vagy az 1877-es, ún. „millenniumi ötlete": „...a bukovinaiakat...kevesebben levén, mielőbb telepítsük be... Nem sokára ezer éve lesz, hogy a magyar nemzet itt lakik; nagyszerű emlékkel akarja a nemzet megörökíteni ezeréves állami életét; ez emlékek egyik maradandó momentuma az lehetne, hogy egy-előre Bukovina csángóinak Pusztaszer tágas földén egy nagy falvat építenénk s ide telepítenők. Ez méltó emléke lenne az ezeréves honalapításnak!" (László 1877: 199.) Országos kezdeményezések indultak el, a hazatelepítés gondolatának egészen konkrét, gyakorlati vonatkozásai is

[12] Szvoboda Béla terminusa.

[13] Az ide vonatkozó forrásokról lásd bővebben Foki–Solymár–Szőts 2000: 117–162.

voltak, így például a különféle gyűjtések[14] vagy a Csángó Bizottság[15] 1882-es megalakulása. Továbbá, a korszak irodalmát áttekintve megfigyelhető az is, hogy a népcsoport felé irányuló érdeklődés gyakran nehéz élethelyzetek, katasztrófák nyomán mozdul el vagy éppen kap lángra, így például az 1863/66-os éhínséget, az 1831, az 1848 és az 1866-os kolerajárványt, vagy távolabb tekintve, az 1939-es józseffalvi tűzvészt követően.[16] Schell Csilla – figyelembe véve az itt összefoglalt viszonyulásokat – egy tanulmányában a német *Sprachinseldeutsche* példájából kiindulva, több szempontból is találóan, egyenesen „nyelvszigeti magyarságnak"[17] nevezi a bukovinai székelységet (Schell 2004: 578).

Ebben a szellemi-politikai háttérben valósult meg az első telepítés. A „leírhatatlan öröm, hogy a megváltás nagy műve ténnyé vált s az első csoport csángó ma délután 2 órakor útnak, indulhatott" (*Hadikfalva, márc. 30.*, *Pesti Napló* 1883., idézi Mikecs 1989: 302), vagyis az 1883-as al-dunai telepítést fogadó lelkesedés nem tarthatott sokáig, szervezői ugyanis a korábbi figyelmeztetések ellenére az új telepek helyét (Sándoregyháza/Ivanovo, Székelykeve/Skorenovac, Hertelendyfalva/Voljovica) a Duna mocsaras árterületén jelölték ki, amely 1888-ban ismét kiöntött, szinte teljesen elmosva öt év munkáját. Ezt követően többen visszatértek

---

[14] Jókai Mór A *Hon* hasábjain szólította fel adakozásra az olvasókat.

[15] 1882-ben, az al-dunai telepítés megszervezése céljából alakított bizottság, amely 1883. április 11-ig működött. Ezt követően a Csángó-Magyar Egyesület vette át a feladatait.

[16] A telepítések előmozdító okai voltak a gazdasági helyzet, a nagy arányú népszaporulat és a népesség ebből adódó elszegényedése is.

[17] „A »nyelvszigeti magyarság« kifejezése tükörfordítás és egyben szójáték, amely a »nyelvszigeti németség« fogalmát, a német néprajz egy időben gyakran használt terminus technicusára igyekszik reflektálni. A nyelvszigeti németség (ném. »*Sprachinseldeutsche«*) azokat a keleti területeken élő német népcsoportokat jelöli meg, amelyek nyelvüket (dialektusukat) és népkultúrájukat a több évszázados bevándorlás után is meg tudták tartani – mint kisebb-nagyobb nyelvi és kulturális »szigetek« (ném. »*Insel*«). A két világháború között azonban az ezt a területet megcélozó néprajzi kutatás ideológiai töltete a 30-as években egyre erősbödött, s mindinkább hajlott rá, hogy ezekben a keleti bástyákban egy archaikus, tiszta, rurális népkultúra letéteményesét lássa, míg végül egy aggresszív ideológia szellemében és szolgálatában már magasabbrendű kulturális szigetekről beszélt s élesen szembe állította őket a környező idegennyelvű, primitívebbnek titulált kultúrával (»*fremdvölkische Umwelt*«), valamint kiszorította látóköréből azokat az elemeket, amelyek kulturális kölcsönhatás vagy keveredés eredményei voltak. Mindazonáltal éppen elsősorban ennek a néprajzi ágnak a konzekvens kritikája hozta meg a német néprajz számára a gyökeresen új irányt megjelölő impulzusokat (ném. »*Interethnik«*)." (Schell 2004: 578)

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Bukovinába. A következő évtizedekben újabb telepítési hullámok kezdődtek. Így 1883-ban Gyorokra (Ghioroc), 1888–1892 között és 1910-ben Dévára (Deva), 1892-ben Vajdahunyadra (Hunedoara), 1900-ban Vicére (Viţa) és Magyarnemegyére (Nimigea de Jos), 1905-ben Marosludasra (Luduş), 1910-ben Sztrigyszentgyörgyre (Streisângeorgiu) és Csernakeresztúrra (Cristur), 1928–1928 között szatmári falvakba költöztek bukovinai székely családok. 1905 után nagy számban vándoroltak ki Észak-Amerikába és Brazíliába is.

Az I. világháború idején Bukovina hadszíntér volt, majd a terület román fennhatóság alá került. Ezt követően több írás is született ugyan a népcsoportról (például Jancsó 1934, 1938, Oberding 1939), de az anyaországgal való kapcsolatuk jelentős mértékben gyengült. Ebben az időszakban a legnagyobb társadalmi visszhangot a már említett 1939-es józseffalvi tűz[18] váltotta ki. Az időközben idehelyezett Németh Kálmán[19] plébános és mások segítségkérésére, szervezőmunkája hatására újra megmozdultak az erdélyi és a magyarországi települések. Minden újságnak megvolt a maga „meghitt sarka”,[20] amelyben a józseffalviak támogatására, közvetve pedig a bukovinai székelység helyzetére hívták fel a figyelmet, számtalan helyről érkeztek adományok a falu felépítésére. Eközben Németh Kálmánban ismét felmerült a hazatelepítés gondolata. Végül 1941-ben a belső propagandának, a 30-as évek magyarországi közhangulatának és legfőképp a történelmi események hatására,[21] az ott élő németséghez hasonlóan, néhány család kivételével a teljes bukovinai székelységet Dél-Bácskába, az elűzött szerb dobrovoljácok helyére költöztették. Innen a visszatérő szerb telepesek miatt 1944-ben menekülniük kellett, több hónapnyi vándorlás után baranyai, völgységi és néhány Baja környéki faluban telepedtek le. A „nagy telepítésként” aposztrofált események kapcsán születtek Mikecs László (Mikecs 1943), Németh Kálmán (Németh 1943) és Sántha Alajos (Sántha 1942) munkái.

Néprajzi vonatkozásban az látható, hogy a reprezentatív folklórműfajok kutatása már a 20. század elején megkezdődött. Így a népzenében

---

[18] 1939-ben, áldozócsütörtökön Józseffalva szinte teljesen leégett.

[19] Németh Kálmán (1897–1966) sokoldalú műveltségű ferencrendi pap, 1932-től Józseffalva plébánosa, az 1941-es telepítés egyik fő előmozdítója és szervezője.

[20] „...mostanában minden magyar lapnak megvan a rendkívüli rovata, meghitt sarka: Józseffalva”, mikor „egyszerre dobban meg az egész magyar társadalom jószíve.” (Sántha A. 1939a: 1).

[21] 1940-ben elcsatolták Romániától Besszarábiát és Észak-Bukovinát.

Kolumbán Samu (Kolumbán 1906), Balla Péter (Balla 1935) és Kodály Zoltán, vagy a karácsonyi szokások leírásában Vargyas Lajos, Benedek András (Benedek–Vargyas 1943) és Szabó Imre (Szabó 1905) gyűjtéseit emelném ki. A bukovinai székelység magyarországi letelepítését követően számos néprajzkutatónak világossá vált, hogy egy különleges jelentőségű témával állnak szemben. Jól körvonalazódik az is, hogy ezt követően az etnográfiai érdeklődés hullámzó; először a Dél-Bácskába kerülve, majd Ortutay Gyula 1947-es programadó felhívását[22] követően erősödött meg igazán. Látva az egyre intenzívebb kutatói és közművelődési érdeklődést,[23] megtapasztalva a személyes biztatást, nagy mennyiségű kéziratos füzet íródott, több a Néprajzi Múzeum gyűjtőpályázataira.[24]

Sántha Alajos munkássága több szempontból is határon helyezkedik el. A *Bukovinai magyarok* megjelenése előtt kevés ilyen nagyívű munka született a népcsoport történetéről, az írás motivációját is éppen az 1941-es telepítés adta. Másfelől éppen helyzetéből és többféle, eltérő hangsúlyú szerepköréből adódóan (teológus, pedagógus, gyűjtő) munkája nem pusztán a nemrég diplomát szerzett bukovinai származású értelmiségi[25] erőfeszítése, hanem egyszerre belső tudósítás is olyasvalakitől, aki jól ismerte a „terepet" és az ott élők mindennapjait.

---

[22] „E kutató csoportnak [Ortutay Gyula egy hat-nyolc évig működő, a bukovinai székelységgel foglalkozó kutatócsoport felállítását javasolta akadémia székfoglaló előadásában – a szerző megj.] kettős feladata lenne: elsősorban a hazatelepített bukovinai csángók népi műveltségállományát jelen helyzetben felgyűjteni, hogy ezzel még a változás, kiegyenlítődés etnikai folyamata előtt rögzítsük ezt az értékes művelődési formát. A másik feladat az lenne, hogy éppen a bekövetkezendő etnikai kiegyenlítődés, változás folyamatát figyelje és annak jelenségeit, esetleg törvényszerű formáit állandóan figyelemmel kísérje és örökítse meg." (Ortutay 1947: 51)

[23] Ortutay Gyula felhívását követően a néprajztudomány mellett a folklór- és népművészeti mozgalmak keretén belül színpadra állították a feleleventett hagyományokat. A *Röpülj páva!* és más népművészeti bemutatók, versenyek keretén belül több bukovinai székely hagyományőrző csoport országos hírnévre tett szert, valamint többen kaptak népi iparművész és Népművészet Mestere címet, ezzel együtt megfigyelhető az erősödő zsurnalisztikai érdeklődés is a népcsoport iránt. Lásd bővebben http://www.bukovina.hu, Örökség menüpont. (Letöltés ideje: 2012. 01. 10.)

[24] A bukovinai székelység népi írásbeliségéről ad összefoglalót Forrai Ibolya: Forrai 1989.

[25] Bukovinában az oktatás, az értelmiségképzés és az értelmiségi mobilizáció legfőbb nehézségét a fokozatos elszegényedés jelentette. 1919 után a román kisebbségpolitika is próbálta ellehetetleníteni a magyar nyelvű oktatást, és hozzátartozik ehhez a nagy földrajzi távolság is. Mindezek ellenére a bukovinai székelység köréből –többnyire külső segítséggel – számos értelmiségi nevelődött ki. A falvak iskolaügyében és az ottani gyerekek magyarországi taníttatásában a Szent László Társulat kulcsfontosságú szerepet játszott. Lásd bővebben Seres 2009: 274.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Sántha Alajos életpályája

Sántha Alajos a bukovinai Istensegítsben (Ţibeni) született 1914. február 2-án. Szülei Sántha Jordán és Antalfi Mária, számon tartották származásukat – ahogyan az a bukovinai székely családokban oly gyakran jellemző[26] –, mely szerint az édesapa csíkszentimrei, az édesanya csíkszépvízi felmenőkkel rendelkezik. Sántha Alajos a családban a legkisebb, sorban a tizenharmadik gyermek. Szülőföldjéhez fűződő kapcsolatáról a következőképp vélekedik: „Az egész Bukovinát szülőföldemnek tartom, népeivel és történelmével együtt. Azt sajnálom, hogy nem lehettem a csernovici egyetem hallgatója is, ahol virágzott a bukovinai tudomány és a Bukovina-kutatás. Így nem lehettem igazi bukovinológus. De sokat gyalogoltam, kissé megismertem és jobban megszerettem ezt a tájat. […] Testvéreim közül én voltam a 13., és a legkisebb. 1924 januárjában apám elköltözött erről a világról, és így nehezebb lett az életünk. Volt időm megismerni falum környékét, a mezőket, libapásztorként és marhapásztorként. Mind szülőföldemmel, mind a családi környezetemmel elégedett vagyok. Úgy érzem, hogy a szülőföld és a családi környezet ajándékáért állandó hálával tartozom. Bárcsak hálásabb lettem volna, már régebb, mind a kettőért." (Szőts 2000: 88)

Sántha Alajos Istensegítsben négy osztályt végzett el, amelyből kettőt egy év alatt teljesített Kisvárdai Gyula és Brengyán István tanítóskodásának időszaka alatt. 1923 őszén, kilenc évesen a kézdivásárhelyi Római Katolikus Gimnáziumba került. Itt románul, franciául, majd németül, latinul és görögül tanult. Ebből az időszakból fontos olvasmányként Balló István *A madéfelvi veszedelem* című munkáját említi (Balló 1906). Szinén nagy hatással volt rá osztályfőnöke, a magyar nyelvet és filozófiát tanító Szilveszter Ferenc. Sántha Alajos 1930-ban tett érettségi vizsgát Brassóban. Ez év őszétől 1935-ig a gyulafehérvári Hittudományi

[26] Számos szóbeli és írott visszaemlékezésből tudjuk, hogy a legtöbb bukovinai székely családban pontosan számon tartották a felmenők származását, többnyire az 1764-es madéfalvi veszedelemig visszamenőleg. A családi történelem kutatása és feldolgozása egyre intenzívebben folyik körükben, a családtalálkozók szervezése és az egyéni kutatómunka mellett a Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége támogatásával jelenleg is zajlik az anyakönyvek feldolgozása, ehhez kapcsolódóan a DNS-kutatás, valamint mindezek alapján az összes egykori bukovinai székely család családfáinak publikálása. Lásd bővebben: Rudolf 1996: 249–259, Long–Rudolf 2008.

Akadémia hallgatója. Taníttatásának költségeit bátyja, Sántha Pál[27] fedezte. Tanítói közül Nagy-Halasi Józsefet, Bognár Cecilt és Grósz Emilt emelte ki, visszaemlékezései szerint ezek az évek voltak számára a legmeghatározóbbak. Sántha Alajost ekkor már figyelemmel kísérik abban a reményben, hogy a felszentelése után visszatér Bukovinába mint lelkipásztor. Erre utal az alábbi két levélrészlet is: „Papnövendékünk a bukovinai magyarokból 2 volna, de ezek közül is csak egyikre számíthatunk egész bizonyosan: László Antal istensegítsi születésű hadiárva fiú, kit a jassy-i püspök tudtával és beleegyezésével Gyulafehérváron a magunk (Bukovina) számára neveltetünk mi bukovinai magyar papok. Az erdélyi egyházmegye csak azt veszi érte, mit saját növendékeiért is vesz (koszt, lakás, ruha és némi tandíj). A másik, Sántha Alajos, szintén istensegítsi fiú, nem nálunk concureált, hanem Erdélyben, neveltetése költségeit Dr. Sántha Pál kanadai pap (a háború utánig Budapesten volt) fedezi, és így nem a mienk, hanem egyelőre az erdélyi egyházmegyéé." (Sebestyén Antal hadikfalvi plébános és rădăuţi kerületi főesperes levele Krywald Ottó pápai prelátusnak, a Szent László Társulat ügyvezető alelnökének, Hadikfalva, 1934. november 26. Kézírásos eredeti: MOL, 1431, 18. d., 1. t., sz. n., idézi Seres 2009: 282.)

„Mint első levelemben annak idején írtam, magyar papunk csak annyi van, ahány plébániánk: nekünk tehát nemcsak meghalnunk, de még csak betegeskednünk sem szabad, pedig plébániáink mind nagyok. A jövőről való gondoskodásunk mostanig csak annyira tudott terjedni, hogy mi magyar papok Gyulafehérváron egy I. éves teológust neveltetünk közösen. De erre is még 4 évig kell várnunk, míg tanulmányait elvégzi. Van azonban egy bukovinai (istensegítsi) fiú a gyulafehérvári papnevelőben, ki most az V. évet végzi, tehát a nyár folyamán felszentelésre kerül, de sajnos ezt nem mi, hanem az erdélyi egyházmegye a saját költségén magának nevelteti. Úgy gondolom, hogy Méltóságos Prelátus Úr ismerte Budapesten Dr. Sántha Pált, ki a háború alatt a Szent Imre Intézet prefektusa volt s a háború után a kanadai reginai érsek kérésére Kanadába ment. Ennek a testvéröccséről, Sántha Alajos teológusról volna szó.[28] Én már öreg

[27] Sántha Pál (1890–1962) istensegítsi születésű pap, később kanadai plébános. 1909–1913 között a teológiát a Központi Papnevelő Intézetben végezte. 1917–1923 között a budai Szent Imre Kollégium prefektusa. 1924-től haláláig a stockholmi (Kanada) Szent Erzsébet-templom plébánosa.

[28] Az eredeti szövegben piros ceruzával aláhúzva.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

(62 éves) vagyok, egyik kartársam pedig – fiatal ugyan, de – szívbajos. A Nagyérdemű Szent László Társulat tehát a legnagyobb jótéteményt gyakorolná, ha ezen fiúért a neveltetési költségeket az erdélyi egyházmegyének visszafordítva nekünk a fiút visszaváltaná. Igaz, hogy – mivel mi bukovinai magyar papok olyan összeggel nem rendelkezünk – mostanig nem is érdeklődtünk, hogy vajon a fiúnak minden könnyen változható körülmények között is volna-e kedve Bukovinában lelkipásztorkodni. De ha sikerülne a Nagyérdemű Szent László Társulat kegyességéből a fiút visszakapnunk, igen nagy könnyítés volna lelkipásztori munkánkban." (Sebestyén Antal hadikfalvi plébános és rădăuţi kerületi főesperes levele Krywald Ottó pápai prelátusnak, a Szent László Társulat ügyvezető alelnökének, Andrásfalva, 1935. április 2. Kézírásos eredeti: MOL, P 1431, 18. d. 1. t., 12/1935. sz., idézi Seres 2009: 286.)

Sántha Alajos 1935-től kötelező katonai szolgálatát teljesítette, majd 1936 őszén beiratkozott a kolozsvári I. Ferdinand Egyetemre: *Kolozsvárhoz nekem elég sok közöm van, Kolozsváron végeztem a fakultánst.* [...] *Kristóf György*[29] *professzor, Lang Friedrich*[30] *professzor és a Liviu Rusu*[31]*. Tehát egy magyar, egy német és egy román professzornál végeztem. 939-ben.* [...] *Abban az időben a kolozsvári egyetem az országban a legjobb vót.*[32] 1939-ben tette le diplomavizsgáját (licenţiat în filosofie şi litere), diplomamunkáját *Kolozsvár irodalmi élete a Bach-korszakban (1849–1867)* címmel írta.

Ezt követően a kolozsvári piarista főgimnáziumban, a magyar királyi állami kereskedelmi középiskolában és a magyar királyi állami polgári fiúiskolában töltötte pedagógiai gyakorlatát egy éven keresztül. 1940 őszén kinevezték a csíksomlyói Tanítóképző Intézet (később Római Katolikus Majláth Líceum és Tanítóképző) tanárának. *Nekem a működési helyem kettő vót, az egyik Csíksomolyó és a másik Arad. E két helyen működtem.* [...] *Úgyhogy Csíksomlyón működött a tanítóképző* [...] *na a kegytemplommal szemben az vót a tanítóképző. És amennyit lehetett, akkor*

---

[29] Kristóf György (1878–1965) irodalomtörténész, az I. Ferdinand Egyetem magyar nyelv és irodalom tanára, később a Ferenc József Tudományegyetemen a Magyar Irodalomtörténeti Intézet igazgató professzora, majd 1943–1944-ben a bölcsészeti kar dékánja. Az első világháború után a romániai magyar irodalmi élet szervező alakja.

[30] Lang, Friedrich német származású professzor.

[31] Rusu, Liviu (1901–1985) pszichológus, esztéta, irodalomtörténész.

[32] Sántha Alajos, 2011. 09. 17.

én működtem. Aztán jöttek a legdurvább változások, és akkor én is elkerültem.[33] Sántha Alajos így 1948 után Aradra került, ahol általános iskolában, esti líceumban és nappali tagozaton is tanított magyar nyelvet, történelmet, valamint német, román és orosz nyelveket. Egészen 1974-ben történt nyugdíjazásáig itt élt és dolgozott. Ezt követően Magyarországra költözött, jelenleg a Bács-Kiskun megyei Csátalján él rokonaival, ahogy ő maga fogalmazta: *Most már elég régóta én vagyok egyedül a bujdosók közül.*[34] Munkásságának elismeréséül 2000. augusztus 17-én Zombán a Bukovinai Székelyek Országos Szövetsége Sebestyén Ádám-díjat[35] adományozott számára.[36]

Sántha Alajos írói munkássága

Sántha Alajosnak az 1930-as évektől kezdve jelentek meg rövid cikkei a bukovinai székelység múltjáról, a *Katholikus Világban* (Sántha A. 1936), a nagyváradi *Magyar Lapokban* (Sántha A. 1938a, 1939a, 1939b) és a székelyudvarhelyi *Székelységben* (Sántha A. 1938b, 1939c). Ezekben többnyire a bukovinai székelység mint életerős, szorgalmas és mélyen vallásos nép jelenik meg, melyet a népcsoport egy-egy kiemelkedő alakjával szemléltet, például mikor Mártonffi Mór istensegítsi plébánost a „székely élniakarás példaképeként" mutatja be (Sántha A. 1939c: 77). Máskor aktuális társadalmi problémákra reflektálva igyekszik pozitív példákat hozni a történelemből, hangsúlyosan az 1939-es józseffalvi tűzesetet követően (Sántha A. 1939a, 1939b). „Megmaradt-e egy láncszem is az új Józseffalva számára, ami összekötő kapocs lehet[37] [...] megint földbe vájt

---

33 Sántha Alajos, 2011.09. 20.

34 Sántha Alajos, 2011. 09. 20.

35 „A díj alapításáról 1996-ban döntött a Székely Szövetség, s azoknak kívánta odaítélni, akik az ősi bukovinai kultúra őrzésében és ápolásában kiemelkedő tevékenységet folytattak. Első ízben 1996. június 28-án ítélték oda az elismerést Bátaszéken, a hatodik Székely találkozón. A díj emléklapját Kontár Juraj grafikus tervezte, a bronz emlékplakettet Adorjáni Endre szobrászművész készítette. Az elismerést Sebestyén Ádámról (1921–1996) a neves bukovinai székely származású önképző, amatőr néprajzi gyűjtőről nevezték el, aki földműves, kántor, bankár, hagyományőrző, szervező, csoportalapító és vezető volt." (Forrás: http://bukovina.hu/elismeresek.htm Letöltés ideje: 2012.01.20.)

36 Megjegyzendő, hogy Sántha Alajos a legtöbbet idézett szerző Sebestyén Ádám írásaiban.

37 Ti. az anyaország és a bukovinai magyar falvak között.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

kunyhókba töltsenek egy telet magyarjaink, mint őseink 150 évvel ezelőtt? [...] Józseffalva felépítésében legyünk nagylelkűek, mint Enzenberg kormányzó, érdeklődőek, mint Hadik András gróf, fáradhatatlanok, mint Mártonffi Mór és törhetetlenek, mint József császár kemény 150 éves láncszemei." (Sántha A. 1939b. 4) [38] Sántha Alajos a megjelent újságcikkeinek zömét később beépítette a *Bukovinai magyarok* című könyvébe is.

1939-ben részt vett a Kristóf György professzor hatvanadik születésnapjára készült emlékkönyv szerkesztésében, az ünnepelt többi tanítványával (Jancsó Elemér, Nagy Géza, Pellion Ervin, Reischel Artúr, Szabó T. Attila) együtt. A *Magyar irodalomtörténet 1939* (Jancsó–Nagy–Pellion–Reischel–Sántha–Szabó szerk. 1939) címet viselő kötetben 23 magyar szakot végzett fiatal[39] írása jelent meg az irodalom, a nyelvészet, a művészettörténet és az esztétika tárgyköréből. A szerkesztők és szerzők „szaktudományuk rendszeres és állandó művelése végett" igyekeztek munkacsoportot alkotni, éppen Kristóf György javaslatára évkönyvsorozatnak szánták azt, azonban a második kötet megjelenésére már nem került sor.

1942-ben jelent meg Sántha Alajos már említett, nagyívű összefoglaló munkája, *Bukovinai magyarok* címmel, amelyet 2009-ben Rudolf László a család támogatásával hasonmás kiadásban adott közzé. Ezt követően pedagógusi pályája során önállóan nem publikált, mondván, *könyvet írni akkor érdemes és lehet, amikor abba nem szól bele senki*.[40]

Jóval később, nyugdíjazása után, 1998-ban jelentette meg bátyjának, Sántha Pálnak korábban a *Kanadai Magyar Újságban* közölt úti beszámolóját,[41] *Húszezer mérföld a Csendes-Óceánon* címmel.

---

[38] A szerző azt a történetet ismerteti, miszerint 1786-ban II. József Józseffalvára látogatott, s az ekkor még földkunyhókban élő lakóknak jószágot, szerszámokat ajándékozott. Ez utóbbiakból emlékül több család is megőrzött darabokat, láncszemeket, amelyből Sántha Alajos is kapott a gyűjtőútjai során.

[39] A kötet a következő szerzők tanulmányait tartalmazza: Antal Péter, Balogh László, Blédy Géza, Debreczy Sándor, Győrbíró Jenő,Hegyi Endre, Jancsó Elemér, Kristóf Sarolta, Makkai Ernő, Makkai László, Márton Gyula, Mikó Gábor, Miszti László, Nagy Géza, Orbán László, Pellion Ervin, Pogány Albert, Reischel Artúr, Sántha Alajos, Szabó T. Attila, Veégh Sándor,Vita Zsigmond, Vörös István.

[40] Sántha Alajos 2011. 09. 20.

[41] Sántha Pál 1937-ben képviselte Magyarországot a fülöp-szigeteki, manilai Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszuson, ekkor járt a Kanári-szigeteken, Kínában és Japánban is.

A *Bukovinai magyarok* kontextusai, néprajzi vonatkozásai

Sántha Alajos *Bukovinai magyarok* című könyve 1942-ben jelent meg Kolozsváron, ennek előzménye a *Csíkországtól Bácskáig. A bukovinai magyarság életrajza* című, kéziratban maradt munkája volt (Mikecs 1943: 133). Az írás motivációját és aktualitását egyértelműen a bukovinai székelység 1941-es Bácskába telepítése adta, elsősorban az egykori falvak népének szánta azt, csak másodsorban az akadémikus olvasóközönségnek.[42] Létrejötte (vagyis a közös múlt felvállalása és rögzítése, amely által ez a tudás bármikor előhívhatóvá válik) ily módon az idő tudatosításához és a *korszak, korszakhatár* fogalmaihoz is köthető.[43] Történelmet írni kulturális viselkedés, a felborult viszonyok, a horizont szétesése[44] pedig éppen a történelmi érzékenység erősödésével jár együtt; az írás ezeket a korábbi viszonyokat és életvilágot rögzíti.

A könyv első kiadását Szőts Lajos kolozsvári nyomdász segítette: *Kolozsvárt megismerkedtem egy könyvnyomdásszal, Szőts Lajossal, és ez, ő sokat segített nekem, az ő segítségével is meg tudtam jelentetni a könyvet. Tulajdonképpen ez nem sok példányban jelent meg, mert elég drága vót a nyomdaköltség, ezer példányban jelent meg és akkor jött a háború a maga következményeivel, és annak a kevés könyvnek is egy része eltűnt. De az egyetemi könyvtárak ugye, tudományos intéztetek ugye, ezek megőrizték a könyvet.* [...] *Kevesen jutottak a könyvhöz és azok, igazi kritikát nem tudtak mondani. Azok, akik hozzájutottak, elrejtették, féltve őrizték, de különben ők nem, nehezen gyakoroltak* [kritikát].[45] A megjelenést követően a terjesztés feladatait a Minerva vette át.

---

[42] „Azokról a magyarokról szól ez a könyv, akik az elmult esztendőben hazatértek és ebben az évben van hazaérkezésüknek és bácskai letelepítésüknek első évfordulója. [...] Elsősorban a bukovinai magyar falvak népére gondoltam: olyan könyvet adni e nép kezébe, amelyből saját multját megismeri. Azután azokra gondoltam, akik a mai napig nem tudják, hogy Bukovina, az nem Moldva, és hogy a bukovinai magyarságnak teljesen különálló, minden más magyar népcsalád történetétől elütő saját története van." (Sántha A. 1942: 3–4)

[43] A *korszak, korszaktudat* fogalmát Fernand Braudel nyomán használom, aki elkülöníti a társadalomtörténeti folyamatokban a *longue durée*-t (hosszú időtartam), *a konjunktúrák idejét* és a *rövid időtartamot* (az események ideje), ismert tenger-metaforájával világítja meg a léptékek egymáshoz való viszonyát (Braudel 1972: 988–1012).

[44] Herman Bausinger szerint ez „az egyszerű nép számára azt a horizontot jelentette, amelyen belül [...] lehetséges volt a valódi megismerés és a közösségi élet." (Bausinger 1995: 95)

[45] Sántha Alajos 2011. 09. 20.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Sántha Alajos írásában 1764-től a bácskai telepítésig követi nyomon a bukovinai székelység történetét, 19 fejezeten keresztül. A témához való viszonyulásával kapcsolatosan beszédesek lehetnek ezek címei, így például *Csíkország siralma*; *Bujdosás a halál völgyéből*; *Etelközi pihenő*; *Jobbágysorsban, keserű kenyéren*; *A pusztító kolera*; *Szükségben*; *A Szent László Társulat őrködése*; *A világháború sodrában*;[46] *Józseffalva az égő áldozat*. Ezekből, és a mögöttük álló tartalomból az a gyakran hangsúlyozott, mitikus Bukovina-kép olvasható ki, amelynek jellemző történetei a tragikus sors, az áldozati szerep, olykor Jézus szenvedéstörténetéhez hasonlított történelem.[47]

Írásának elsődleges forrásait a kolozsvári és a csernovitzi egyetem könyvtáraiban találta meg. Nagy mértékben hatottak rá Teleki Domokos (Teleki 1877), Balló István (Balló 1906), Szádeczky Lajos (Szádeczky 1880, 1908) és Oberding József György (Oberding 1939) írásai, valamint jól ismerte és használta az ide vonatkozó német nyelvű szakirodalmat, így például Johann Polek (Polek 1891, 1895, 1904) vagy Ferdinand Zieglauer (Zieglauer 1893) munkáit. A szakirodalmi tájékozódás mellett igyekezett idősebb embereket is megkérdezni mind az öt bukovinai székely faluból, és nyilvánvalóan saját tudását is beépíteni a kötetbe: *Persze, én sok öreg emberrel beszéltem, amiből lehetett, hát a szájhagyományt összeszedtem*.[48] Ugyancsak felhasználta a plébániák anyakönyveinek adatait, és közölt néhány, általa elérhető kéziratot, például László István[49] mindenes füzetébe vezetett, gyermekkorára vonatkozó feljegyzéseit, Barabás Lázár levelét az 1941-es telepítésről egykori szomszédjának, Sántha Menyhártnak, valamint Gáspár Simon Antal[50] feljegyzéseit. Gáspár Simon Antalt Sántha

---

[46] *A világháború sodrában* bátyja, Sántha Pál írása, amelyet budapesti működése során a Julián Egyesület Naptárának írt, a cikk azonban nem jelent meg (Sántha P. 1942: 100).

[47] Erről lásd bővebben például a bácsjózseffalvi fafaragók által 1943-ban készített *Székely Kálváriát* (http://www.bukovina.hu/targyi-oroksegunk/faragott-emlekeink/, letöltés ideje 2012. 02. 20.) vagy Németh Kálmán írását (Németh 1943).

[48] Sántha Alajos 2011. 09. 20.

[49] László István (Istensegíts/Ţibeni, 1847 – Istensegíts/Ţibeni, 1914) pap, az istensegítsi templom felépítője. Benedek Elek *litteratus ember*nek nevezte.

[50] Gáspár Simon Antalt (Istensegíts/Ţibeni, 1895 – Halásztelek, 1987) búcsús énekvezető, néprajzi gyűjtő, 1963-tól a Népművészet Mestere. Az 1950-es évektől rendszeresen küldte pályamunkáit a Néprajzi Múzeum gyűjtőpályázataira. *Az én szülőföldem, a bukovinai Istensegíts* címmel Forrai Ibolya gondozásában fakszimile kiadásban jelent meg feljegyzéseinek egy része (Gáspár 1986), népzenei tudásával Domokos Pál Péter részletesen foglalkozott.

Alajos biztatta a naplóírásra is, ehhez még a papírt is biztosította számára: *Gáspár Simon Antal, azzal én baráti kapcsolatban vótam, és én, én bíztattam fel, hogy vezessen naplót. Még Bukovinába, persze. Bukovinába megkezdte ő azt, és aztán rendszeresen vezette is és sok minden olyan dolgot tudott, amit én nem tudtam.* [...] *Antal bá egy nagyra becsült ember vót és szívesen írt, csinált amit csinált.* [...] *Na most az én módszerem az vót ugye, hogy a legöregebb emberekkel találkozhassam és a legöregebbek közül szerezzek információt. Ez mondjuk részben sikerült is, az én információim azok hiteles, megbízható információk.*[51] Ugyanakkor a későbbiekben Gáspár Simon Antal is felhasználta Sántha Alajos írását: „Azt a részt a könyvben, hogy Buccov az oláhokat be szervezi határ örnek a Sántha Alajos könyvéből irtam ki a menekülésig. Ugyancsak a Sántha Alajos könyvéből irtam a Madéfalva kára, és az emlékművön levő irást is. És a többit az öregektől hallottam. [...] Megy a gőzös Pancsovára Sántha Jordánné sz. Antalfi Máriától hallottam."[52]

A népi írásbeliség termékeinek, fontosságuk felismerése mellett a népi kultúra számos más területéhez kapcsolódóan is közöl példákat vagy szolgál adalékokkal, így például halottbúcsúztatókat, imákat, igaz történeteket, történeti mondákat, a szekerességre vonatkozó információkat, bukovinai helyneveket, ragadványneveket, a népi építészetre vonatkozó adatokat.

A *Bukovinai magyarok* fogadtatása és későbbi kutatástörténeti hatása ellentmondásos képet mutat, amelyről a szerző a következőképp foglalt állást: *Természetes dolog az, hogy az ember valamilyenfélét csinál, akkor ha másodszor csinálná, akkor másképpen csinálná és jobban csinálná. Hát úgy értem másképpen, hogy a tudományos szempontból erősebb vizsgálatnak tenném ki és úgy, hogy megtámadhatatlan legyek. Úgy, hogy minden mondatommal, hogy úgy mondjam, olyan legyen, hogy le lehessen írni bármikor eztet, ez ugye, ez csak részben sikerült. De ugye a legjobb kritikus az idő és az idő mindig megmutatja, mi volt jó, mi volt nem jó, hogyan kellett volna. De ezzel nem törődöm, ezzel foglalkozzanak az utódok, akik értnek hozzá.*[53] A megjelenést követően a legerősebb, szakmailag is megalapozott, meglehetősen elmarasztaló

[51] Sántha Alajos 2011. 09. 20.
[52] NM EA 13991. 112.1
[53] Sántha Alajos 2011. 09. 19.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

véleményt Mikecs László fogalmazta meg 1943-ban (Mikecs 1943: 133–137). Bírálatából kiderül, hogy egy évvel azelőtt, 1942-ben egy kolozsvári kiadó küldte el számára a *Csíkországtól Bácskáig. A bukovinai magyarság életrajza* című írást, hogy véleményezze azt. Ő maga ekkor nem ismerte a szerzőt, így nem tudott bukovinai származásáról sem, a kéziratból mindössze annyi derült ki számára, hogy bizonyára hosszabb időt töltött a területen. Számára az sem derül ki, hogy Sántha Alajos „jó anyagokat" gyűjtött-e. Súlyos vétségként rója fel, hogy ha már eljutott Bukovinába, nem járt utána több, véleménye szerint a népi kultúra szempontjából fontosabb kérdésnek, például a dűlőneveknek, a családneveknek, a meséknek, a nótáknak, a szokásoknak, az építészetnek, az étkezésnek, a gazdálkodásnak, a társadalmi különbségeknek, a környező népek megítélésének, valamint nem nézte át az egyházi anyakönyveket sem. Ehelyett válogatás nélkül közöl adatokat: „Leközölte pl. az utóbbi 20 év bukovinai papjainak és tanítóinak a nevét s érdemeit. (Kár, hogy a fényképeiket nem, mert így már igazán nem térhettek volna ki az elől, hogy a tervezett mű egy díszkötéses példányát ne vették volna meg félfizetésükért egy vigéctől a Bácskában.) Le akarta nyomtatni vagy két-három bukovinai ember teljesen érdektelen, nyilvánosság elé nem kívánkozó írásos feljegyzéseit, csupán azért, mert bukovinai eredetűek.[54] Mindez szakszerűtlenségének és módszertelenségének egyenes következménye volt: dilettánsok módjára nem az *értékes* anyagot használta fel, hanem azt, ami a *rendelkezésére állt*." (Mikecs 1943: 135) A fejezetek címeit érzelmesnek, romantikusnak, dilettánsnak tartja (például *Csíkország siralma*, *Bujdosás a halál völgyében*, *Etelközi pihenő*), szerinte Sántha Alajos „megrázó eseményeket kutató módszere" (Mikecs 1943: 134) szakszerűtlen, tájékozottsága hiányos. Mikecs ezen állításait mind az említett első, mind pedig az akkori véleménye alapján kis részben átdolgozott,[55] immár megjelent változatra is érvényesnek tartja. A kiadást követően szerzett tudomást Sántha Alajos bukovinai származásáról is, s ezt tartja a szerző fő indítékának is: „Sántha Alajos egykönyvű magyar. A bukovinaiakról különleges, véletlen helyzete

---

[54] László István jegyzetei, Gáspár Simon Antal feljegyzései, Barabás Lázár levele az 1941-es telepítésről egykori szomszédjának, Sántha Menyhártnak.

[55] A kritika szerint az első változathoz képest a másodikban Sántha összegyűjtötte a dűlőneveket, megváltoztatta a címet, valamit finomította a jobbágyságról megfogalmazottakat.

miatt írt könyvet s nem egy lelkében lassan megfogalmazódó látás, terv egyik részletét valósította meg, legyen ez a terv akár a szórványmagyarság kutatása, akár egy politikai tétel kialakítása. Ebből következik, hogy munkája nagyobb körültekintés nélkül megírt, tévedésekkel s hibákkal megtűzdelt dilettáns mű. Vele íróvá nem lett. Az írókhoz való viszonya körülbelül olyan, mint a félműveltek viszonya a műveltekhez. [...] több könyvet nem fog írni, mert ezzel elmondott mindent, amire feljogosítva érezte magát." (Mikecs 1943: 137)

A kortárs Mikecs László kritikai észrevételeivel szemben a kötet későbbi recepciójáról elmondható, hogy emocionális túlzásaival együtt is az egyik leggyakrabban idézett írás ebben a témában, alapos bibliográfiáját haszonnal forgatják a népcsoporttal foglalkozó történészek, néprajzkutatók. Számos forrásra Sántha Alajos hívja fel először a figyelmet, így például Hacquet idézett beszámolójára is. Tereptapasztalataim szerint, nyilvánvaló praktikus okok miatt is főként a második kiadás terjedt el a bukovinai székelység és leszármazottaik közében. Németh Kálmán, Csupor Tibor, Földi István, Lőrincz Antal vagy Gáspár Simon Antal munkái mellett megtalálható a családok könyvespolcokon, mára a saját magukról való tanulás fontos forrásává, külső nézőpontból a bukovinai székelységről szóló kanonizált írások részévé vált

Összegzés

A bukovinai székelység történetét és kutatástörténetét áttekintve látható, hogy „sorsukat, hányódásukat a róluk szóló diskurzus egy nemzet és egy állam sorsának tragikus szimbólumává emelte. A nemzeti összetartás-összetartozás pátoszteli érzését a róluk való gondolkodás (gondoskodás) olykori megélése tette lehetővé." (Keszeg 2000: 5) Mindezek mögött gyakran éppen az erre rímelő kutatói, írói viszonyulásokat figyelhetjük meg; valamint azokat a látószögeket, amelykből a kor társadalmi, politikai és szellemi életének szereplői a bukovinia székelységet, mint homogén népcsoportot vizsgálták vagy éppen elképzelték. Ezen előfeltevések alapján, kutatástörténeti kontextusban igyekeztem bemutatni a sokoldalú műveltségű teológus, pedagógus és író, Sántha Alajos életpályáját és munkásságát.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Sántha Alajos személye több szempontból is határon áll: egyszerre émikus nézőponttal rendelkezik, ugyanakkor fiatalkorában elhagyta bukovinai szülőfaluját azért, hogy továbbtanulhasson. Írásával, a *Bukovinai magyarok*kal egyszerre szól az egykori bukovinai falvak népéhez és a tudományossághoz is. A kötet születése a népcsoport történetének nagy fordulópontjához, *korszakhatárához*, 1941-hez köthető. Sántha Alajos az ezt megelőző *hosszú időtartamú korszak* történeteit fűzi egybe, teszi láthatóvá és bármikor előhívhatóvá könyvében. Írásai napjainkig is meghatározzák az erről a világról alkotott képünket.

Szakirodalom

BALLA Péter

1935 Népzenei gyűjtés a bukovinai magyar falvakban. *Ethnographia* LXVI. 126–141.

BALLÓ István

1906 *A madéfalvi veszedelem*. Szvoboda–Csíkszereda

BATTHYÁNI Vince

1818 *Utazása, Magyar Országnak, Erdélynek, Moldáviának és Bukovinának egy részén (!) által 1805-ik Esztendőben*. Magyarra fordíttatott egy Hazafi által. Trattner, Pest

BAUSINGER, Herman

1995 *Népi kultúra a technika korszakában*. Osiris–Századvég Kiadó, Budapest

BENEDEK András – VARGYAS Lajos

1943 *Az istenesi székelyek betlehemes játéka*. (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok, 1.) Magy. Kir. Ferenc József Tudományegyetem Néprajzi Intézete, Kolozsvár

BÍRÓ Mózes

1836 *A' Bukovinai magyar reformáta Eklézsia Erdélyi Prédikátori Tár*. VI. füzet.

BRAUDEL, Fernand

1972 A történelem és a társadalomtudományok. A hosszú időtartam. *Századok* 106. (4–5) 988–1012.

FISH, Stanley
1980 *Is There a Text in This Class? The Autority of Interpretive Communities*. Harvard University Press, Cambridge–London
FOKI Ibolya – SOLYMÁR Imre – SZŐTS Zoltán
2000 *Források a bukovinai székelyek történetének tanulmányozásához*. Babits Kiadó, Szekszárd
FORRAI Ibolya
1989 *Népi írásbeliség a bukovinai székelyeknél*. Múzsák Közművelődési Kiadó, Budapest
GÁSPÁR SIMON ANTAL
1986 *Az én szülőföldem a bukovinai Istensegíts*. Akadémiai Kiadó, Budapest
GEGŐ Elek
1838 *A moldvai magyar telepekről*. Egyetemi nyomda, Buda
GYÁNI Gábor
2010 A nemzet történelme mint mítosz. *Élet és Irodalom* LVI. (14) 17.
HACQUET, Belsazar
1790 *Hacquet's neuste physikalisch-politische Reisen in den Jahren 1788. und 1789. durch die Dacischen und Sarmatischen oder Nördlichen Karpathen*. Erster Theil. Verlag der Raspischen Buchhandlung, Nürmberg
JANCSÓ Elemér
1934 *A bukovinai magyarok mai helyzete*. Szerzői kiadás, Budapest
1938 A bukovinai magyarok. A bukovinai magyarság története, életmódja, hagyományai és helyzete. *Korunk* XIII. (1) 46–52.
JANCSÓ Elemér – NAGY Géza – PELLION Ervin – REISCHEL Artúr – SÁNTHA Alajos –
SZABÓ T. Attila (szerk.)
1939 *Magyar irodalomtörténet 1939. Kristóf György hatvanadik születésnapjára*. Minerva Könyvkiadó, Kolozsvár
JERNEY János
1851 *Jerney János'Keleti Utazása a' magyarok' őshelyeinek konyomozása végett 1844 és 1845*. Első kötet. Egyetemi nyomda, Pest
KESZEG Vilmos
2000 Ajánlás. In: ZSÓK Béla: *Én mindig otton voltam. Néprajzi írások Dévaról*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest–Kolozsvár, 5–6.
2011 A történetmondás funkciói a 20. században. *Korunk* XXIII. (3) 22–27.

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

KISS Károly
1824 Holmi apróságok Bukowinából. 6. Magyar Gyarmatok. *Tudományos Gyűjtemény* VII. kötet. Pest
KOLUMBÁN Samu
1906 A dévai csángók népdalaiból. *Ethnographia* XVIII. (10) 162–167.
LASSÚ István
1828 *A' Statistikára való bévezetés, és Európának statistikai, geographiai és historiai rajzolatja…* Petrózai Trattner J. M. és Károlyi István betűivel, Pesten
LÁSZLÓ Mihály
1877 A bukovinai és moldvai csángók. I-II. közlemény. *Földrajzi Közlemények* 153–168, 193–199.
1882 *Keleti testvéreink*. Franklin Társulat Nyomdája, Budapest
LONG, Elisabeth – RUDOLF László (szerk.)
2008 *Bukovinai Székely Családok 1. kötet. Józseffalva*. Kerényi Nyomdaipari Kft., Bátaszék
McNEILL, William H.
1986 Mythistory, or Truth, Myth, History, and Historians. *The American Historical Review* 91. (1) 1–10.
MIKECS László
1943 Az egykönyvű magyar (Csíkországtól Bácskáig. A bukovinai magyarság életrajza) *Termés*. (ősz) 133–137.
1989 *Csángók*. Optimum Kiadó, Budapest
NÉMETH Kálmán
1943 *Százezer szív sikolt*. Zenélő Kút, Bácsjózseffalva
RUDOLF László
1996 Vándorló anyakönyvek. *Néprajzi Látóhatár* 5. (1–2) 249–259.
OBERDING József György
1939 *A bukovinai magyarság településtörténeti és társadalomrajzi vázlata*. Gloria Nyomda és Kiadóvállalat, Kolozsvár
ORTUTAY Gyula
1947 *Két előadás*. Egyetemi Nyomda, Budapest
POLEK, Johann
1891 *Die Anfänge des Volksschulwesens in der Bukowina*. H. Pardini, Czernowitz
1895 *Joseph's II. Reisen nach Galizien und der Bukowina und ihre Bedeutung für letztere Provinz*. H. Pardini, Czernowitz

1904 *Weinhandel und Weinbau in der Bukowina*. Bukowiner Vereinsdruckerei, Czernowitz
SÁNTHA Alajos
1936 Bukovina Boldogasszonya. *Katholikus Világ* XIV. (8) 250–251.
1938a Benedek Elek húsvéti álma a bukovinai magyarok földjén. *Magyar Lapok* III. ápr. 8.
1938b Székely apostolok a bukovinai székely-magyarok között. *Székelység* VIII. (5) 52.
1939a Lelkesítő üzenet a múltból. *Magyar Lapok* IV. júl. 15. 1.
1939b Hogyan keletkezett Józseffalva? *Magyar Lapok* IV. aug. 6.
1939c Mártonffi Mór a székely pap az első, aki bortelmeléssel próbálkozott Bukovina földjén. *Székelység* IX. (10–11) 76–77.
1942 *Bukovinai magyarok*. Nyomatott Szőts Lajos Könyvnyomdájában, Kolozsvár
SÁNTHA Pál
1998 *Húszezer mérföld a Csendes-Óceánon*. Magánkiadás
SERES Attila
2009 Sebestyén Antal hadikfalvi plébános levelei a Szent László Társulat és a Külügyminisztérium levéltárában. *Lymbus*. 273–328.
SCHELL Csilla
2004 Tradíció és kontinuitás. Gondolatok a bukovinai székelyek kultúrájáról. *Kisebbségkutatás* 13. (4) 576–583.
SZABÓ Imre
1905 A dévai csángó-székelyek karácsonya. *Néprajzi Értesítő* VI. (1) 12–24.
SZÁDECZKY Lajos
1880 A bukovinai magyarok közt. *Pesti Napló*. dec. 25.
1908 *A székely határőrség szervezése 1762-64-ben. Okirattárral (1761–1790)*. A Magyar Tudományos Akadémia Könyvkiadóhivatala, Budapest
SZŐTS Zoltán (szerk.)
2000 *Sebestyén Ádám-díjasok 1996-2000: a Székely Szövetség tíz éve*. (Völgységi Füzetek, VII.) Székely Szövetség–Völgységi Múzeum, Bonyhád
TELEKI Domokos
1877 *A székely határőrség története*. Franklin Társulat, Budapest
ZIEGLAUER, Ferdinand
1893 *Geschichtliche Bilder aus der Bukowina zur Zeit der österreichischen Occupation*. Czernowitzer Buchdruckerei-Gesellschaft, Czernowitz

© www.kjnt.ro/szovegtar

© www.kjnt.ro/szovegtar

Adattárak

Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum
NM EA 13991. 112.1 Gáspár Simon Antal kéziratos füzetei

Internetes források:

Bukovinai Székelyek Országos Szövetségének honlapja:
http://www.bukovina.hu, Örökség menüpont. (Letöltés ideje: 2012. 01. 10.)
http://bukovina.hu/elismeresek.htm (Letöltés ideje: 2012.01.20.)

JÁNOS TÁRSASÁG